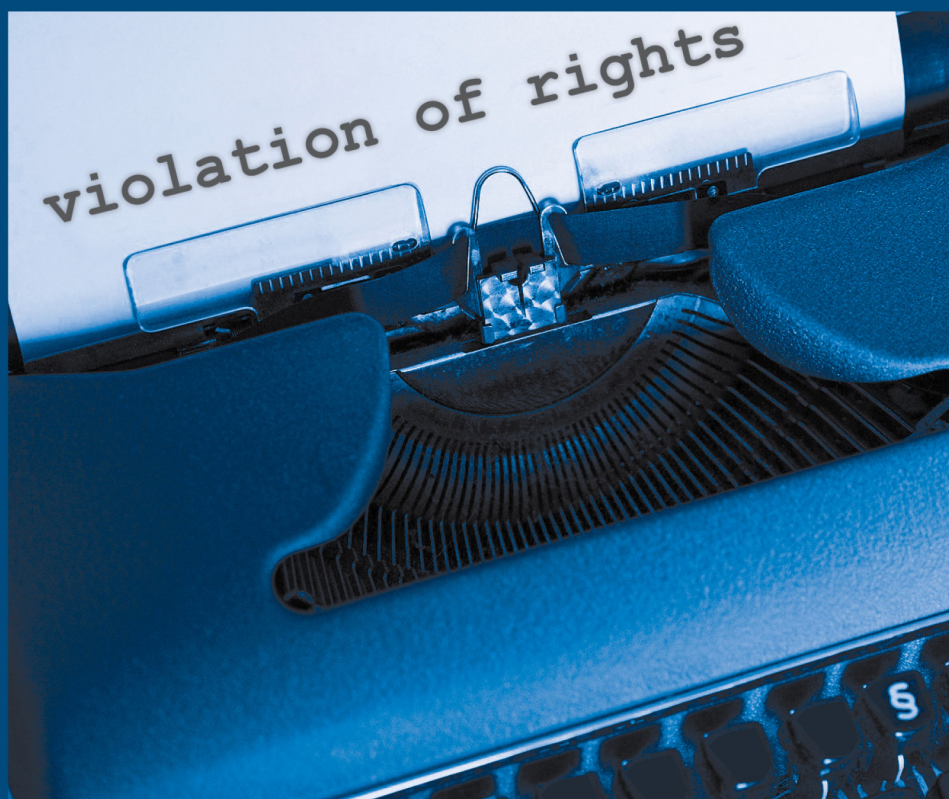

Aneta Paleczna-Zgonina

Odpowiedzialność za pośrednie naruszenie praw i interesów

Aspekty cywilnoprawne i ubezpieczeniowe

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

**Odpowiedzialność za pośrednie
naruszenie praw i interesów**
Aspekty cywilnoprawne i ubezpieczeniowe

Aneta Paleczna-Zgonina

**Odpowiedzialność za pośrednie
naruszenie praw i interesów
Aspekty cywilnoprawne
i ubezpieczeniowe**

Recenzje
Monika Szaraniec
Magdalena Olczyk

Praca powstała w wyniku realizacji projektu badawczego nr 2021/41/N/HS5/02285 finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

This research was funded in whole or in part by National Science Centre, Poland, Grant number 2021/41/N/HS5/02285.

For the purpose of Open Access, the autor has applied a CC-BY public copyright licence to any Author Accepted Manuscript (AAM) version arising from this submission.

Spis treści

Wstęp	15
-------	----

Rozdział I

Geneza i rozwój odpowiedzialności odszkodowawczej za pośrednie naruszenie praw i interesów | 23

1. Wprowadzenie	23
2. Zagadnienia wstępne	24
2.1. Ewolucja odpowiedzialności odszkodowawczej za pośrednie naruszenie praw i interesów w okresie od starożytności do czasów nowożytnych	24
2.2. Ewolucja odpowiedzialności odszkodowawczej za pośrednie naruszenie praw i interesów w prawie wybranych państw obcych	28
2.2.1. Prawo niemieckie	28
2.2.2. Prawo francuskie	41
2.2.3. <i>Common law</i>	46
2.3. Ewolucja odpowiedzialności odszkodowawczej za pośrednie naruszenie praw i interesów w prawie polskim	50
2.3.1. Okres dwudziestolecia międzywojennego	50
2.3.2. Regulacja Kodeksu zobowiązań	52
2.3.2. Prace nad regulacją w Kodeksie cywilnym	57
2.3.4. Kodeks cywilny z 1964 r.	61
3. Podsumowanie	64

Rozdział II

Pojęcie i istota pośredniego naruszenia praw i interesów | 67

1. Wprowadzenie	67
2. Granice odpowiedzialności odszkodowawczej	69

2.1. Kompensacja szkody w aspekcie podmiotowym	69
2.2. Kompensacja szkody w aspekcie przedmiotowym	75
2.3. Kompensacja szkody w aspekcie strukturalnym	80
3. Pojęcie pośredniego naruszenia praw i interesów	81
3.1. Prawo a interes	81
3.1.1. Pojęcie prawa podmiotowego	81
3.1.1.1. Geneza i rozwój prawa podmiotowego	81
3.1.1.2. Współczesne rozumienie prawa podmiotowego	86
3.1.1.3. Rodzaje praw podmiotowych	88
3.1.2. Pojęcie wolności	90
3.1.3. Pojęcie interesu	96
3.2. Pośrednie naruszenie praw i interesów	99
3.2.1. Pojęcie „szkody pośredniej”	99
3.2.2. Pośrednio poszkodowany	106
3.2.3. Kryterium wyodrębnienia pośredniego naruszenia	107
3.2.4. Rodzaje „szkody pośredniej”	110
3.2.5. Koncepcja szkody wtórnej i wtórnie poszkodowanego	112
3.2.6. Argumenty przeciwko przyjęciu konstrukcji pośredniego naruszenia	112
3.2.7. Argumenty przemawiające za przyjęciem konstrukcji pośredniego naruszenia	114
4. Pośrednie naruszenie a prawo modelowe	115
4.1. Pośrednie naruszenie w Principles of European Tort Law	115
4.2. Pośrednie naruszenie a Draft Common Frame of Reference	116
5. „Szkoda pośrednia” a bezprawność	117
5.1. Bezprawność jako przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej	117
5.2. Koncepcja bezprawności względnej	120
5.2.1. Pojęcie bezprawności względnej	120
5.2.2. Koncepcja bezprawności względnej – uwagi prawoporównawcze	125
6. Pośrednie naruszenie praw i interesów a zasada równości	129
6.1. Zasada równości	129
6.2. Pośrednie naruszenie praw i interesów w kontekście zasady równości	131
7. Podsumowanie	132

Rozdział III

Kategorie pośrednich naruszeń praw i interesów na tle odpowiedzialności deliktowej | 137

1. Wprowadzenie | 137
2. Pośrednie naruszenie sfery praw i interesów a odpowiedzialność deliktowa na zasadzie winy | 140
 - 2.1. Art. 415 k.c. jako podstawa odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych | 140
 - 2.1.1. Charakter prawny art. 415 k.c. | 140
 - 2.1.2. Związek przyczynowy | 143
 - 2.1.3. Zakres podmiotowy kompensacji szkody na podstawie art. 415 k.c. | 146
 - 2.2. Przepis art. 415 k.c. jako podstawa kompensacji szkody | 150
 - 2.2.1. Relacja pomiędzy art. 415 k.c. a innymi przepisami prawa cywilnego | 150
 - 2.2.2. Relacja pomiędzy art. 415 k.c. a przepisami prawa spółek handlowych | 153
 - 2.2.3. Relacja pomiędzy art. 415 k.c. a *private enforcement* | 156
 - 2.2.3.1. Odszkodowanie za naruszenie reguł konkurencji | 156
 - 2.2.3.2. Zakres podmiotowy kompensacji szkody | 157
 - 2.2.3.3. Zakres przedmiotowy kompensacji szkody | 159
 - 2.2.3.4. *Private enforcement* a art. 415 k.c. | 161
 - 2.3. Art. 415 k.c. jako samodzielna podstawa kompensacji szkody | 163
3. Pośrednie naruszenie sfery praw i interesów a odpowiedzialność odszkodowawcza przy wykonywaniu władzy publicznej | 166
 - 3.1. Odpowiedzialność odszkodowawcza władzy publicznej | 166
 - 3.1.1. Ewolucja odpowiedzialności odszkodowawczej władzy publicznej | 166
 - 3.1.2. Odpowiedzialność odszkodowawcza w świetle art. 77 Konstytucji RP | 170
 - 3.2. Odpowiedzialność odszkodowawcza za szkodę wyrządzoną przez niezgodne z prawem działanie lub zaniechanie przy wykonywaniu władzy publicznej (art. 417 k.c.) | 173
 - 3.2.1. Stosunek art. 417 k.c. do innych przepisów regulujących odpowiedzialność deliktową | 173
 - 3.2.2. Zakres przedmiotowy | 175
 - 3.2.3. Zakres podmiotowy | 177
 - 3.2.4. Pośrednie naruszenie sfery praw i interesów | 178

3.3. Odpowiedzialność odszkodowawcza za szkodę wynikającą z aktu normatywnego (art. 417 ¹ k.c.)	179
3.3.1. Zakres przedmiotowy odpowiedzialności	179
3.3.2. Zakres podmiotowy odpowiedzialności	181
3.3.3. Pośrednie naruszenie sfery praw i interesów	183
3.4. Odpowiedzialność odszkodowawcza za zgodne z prawem wykonywanie władzy publicznej	186
3.4.1. Zakres przedmiotowy	186
3.4.2. Zakres podmiotowy	190
3.4.3. Pośrednie naruszenie sfery praw i interesów	190
4. Podsumowanie	192

Rozdział IV

Konsekwencje przyjęcia odpowiedzialności za pośrednie naruszenie sfery praw i interesów w świetle uregulowań Kodeksu cywilnego | 195

1. Wprowadzenie	195
2. Pośrednie naruszenie praw i interesów na skutek śmierci osoby bliskiej	199
2.1. Odszkodowanie	199
2.1.1. Podmiotowy zakres kompensacji szkody	199
2.1.1.1. Koszty leczenia i pogrzebu	199
2.1.1.2. Renta	202
2.1.1.2.1. Renta obligatoryjna	202
2.1.1.2.2. Renta fakultatywna	211
2.1.1.3. Odszkodowanie	213
2.1.2. Przedmiotowy zakres kompensacji szkody	215
2.1.2.1. Koszty leczenia i pogrzebu	215
2.1.2.2. Renta	216
2.1.2.2.1. Renta obligatoryjna	216
2.1.2.2.2. Renta fakultatywna	220
2.1.2.3. Odszkodowanie	221
2.2. Zadośćuczynienie z tytułu śmierci osoby bliskiej	223
2.2.1. Początki i ewolucja instytucji zadośćuczynienia z tytułu śmierci osoby bliskiej	223
2.2.2. Charakter prawny przepisu art. 446 § 4 k.c.	226

2.2.3. Relacja pomiędzy art. 448 k.c. a art. 446 § 4 k.c.	230
2.2.4. Zadośćuczynienie z tytułu śmierci osoby bliskiej – analiza prawnoporównawcza	232
2.2.5. Granice kompensacji szkody	234
2.2.5.1. Podmiotowy zakres kompensacji szkody	234
2.2.5.2. Przedmiotowy zakres kompensacji szkody	239
2.2.6. Kryteria ustalania wysokości zadośćuczynienia	243
2.2.6.1. Dyrektywa indywidualizacji zadośćuczynienia	243
2.2.6.2. Zagadnienie standaryzacji zadośćuczynienia	244
2.2.7. Dziedziczenie roszczenia z tytułu śmierci osoby bliskiej	246
3. Pośrednie naruszenie praw i interesów na skutek uszkodzenia ciała lub doznania rozstroju zdrowia przez osobę bezpośrednio poszkodowaną	250
3.1. Podstawy zadośćuczynienia za uszczerbek na zdrowiu osoby bliskiej	250
3.1.1. Naruszenie dobra osobistego jako przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej	250
3.1.1.1. Konstrukcja dobra osobistego	250
3.1.1.2. Pojęcie więzi rodzinnej	254
3.1.1.3. Argumenty przemawiające przeciwko uznaniu więzi rodzinnej za dobro osobiste	258
3.1.1.4. Zadośćuczynienie z tytułu doznania uszczerbku na zdrowiu osoby bliskiej na podstawie art. 448 k.c. w zw. z art. 23 k.c.	261
3.1.1.5. Pojęcie ciężkiego i trwałego uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia	264
3.1.2. Kompensacja krzywdy doznanej na skutek uszczerbku na zdrowiu osoby bliskiej na podstawie przepisu szczególnego	267
3.1.2.1. Przebieg prac legislacyjnych nad art. 446 ² k.c.	267
3.1.2.2. Charakter prawny przepisu art. 446 ² k.c.	270
3.1.2.3. Relacja pomiędzy art. 446 ² k.c. a art. 448 k.c.	274
3.1.2.4. Relacja pomiędzy art. 446 ² k.c. a art. 446 § 4 k.c.	275
3.1.2.5. Ciężkie i trwałe uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia	277
3.2. Granice odpowiedzialności odszkodowawczej	279
3.2.1. Podmiotowy zakres kompensacji szkody	279
3.2.2. Przedmiotowy zakres kompensacji szkody	283
3.3. Dziedziczenie roszczenia z tytułu uszkodzenia ciała albo doznania rozstroju zdrowia przez osobę bezpośrednio poszkodowaną	287

4. Szkody szokowe (*nervous shock*) | 289
5. Zadośćuczynienie za doznaną krzywdę a osoby niezdolne do jej odczuwania | 293
6. Podsumowanie | 296

Rozdział V

Konsekwencje przyjęcia odpowiedzialności za pośrednie naruszenie sfery praw i interesów w świetle uregulowań spółek handlowych | 299

1. Wprowadzenie | 299
2. Natura stosunku prawnego spółki kapitałowej | 302
 - 2.1. Zasada prawnej odrębności spółek kapitałowych | 302
 - 2.1.1. Istota | 302
 - 2.1.2. Zasada ograniczonej odpowiedzialności wspólników za zobowiązania spółki | 303
 - 2.2. Problematyka pominięcia prawnej odrębności spółek kapitałowych | 307
 - 2.2.1. Podstawy pominięcia prawnej odrębności spółek kapitałowych | 307
 - 2.2.2. Konstrukcja odpowiedzialności przebijającej | 311
3. Szkoda poniesiona przez udziałowca a szkoda poniesiona przez spółkę | 315
 - 3.1. Udziały i akcje jako prawa podmiotowe | 315
 - 3.2. Szkoda udziałowca | 319
 - 3.2.1. Szkoda udziałowa oraz odrębna szkoda udziałowca | 319
 - 3.2.2. Szkoda spółki a szkoda udziałowca | 321
 - 3.2.3. Szkoda udziałowca a zasada pełnej kompensacji szkody | 330
 - 3.2.4. Szkoda udziałowca a regulacja zawarta w Kodeksie spółek handlowych | 331
 - 3.2.4.1. *Actio pro socio* | 331
 - 3.2.4.2. *Actio pro socio* – uwagi porównawczoprawne | 333
 - 3.2.4.3. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone spółce | 336
 - 3.3. Szkoda akcjonariusza jako refleks szkody spółki | 338
 - 3.4. Granice kompensacji szkody | 339
 - 3.4.1. Podmiotowy zakres kompensacji szkody | 339
 - 3.4.2. Przedmiotowy zakres kompensacji szkody | 340
 - 3.4.2.1. Zakres szkody udziałowca | 340
 - 3.4.2.2. Wartość dla akcjonariuszy | 342

4. Szkoda poniesiona przez spółkę dominującą a szkoda spółki zależnej | 346
 - 4.1. Stosunek dominacji i zależności | 346
 - 4.1.1. Spółka dominująca | 346
 - 4.1.2. Podmiot zależny | 347
 - 4.1.3. Przesłanki dominacji i zależności | 347
 - 4.2. Relacja pomiędzy spółką dominującą a spółką zależną w ramach umów koncernowych | 348
 - 4.2.1. Umowy koncernowe – wprowadzenie | 348
 - 4.2.2. Umowy koncernowe w prawie polskim przed 13 października 2022 r. | 354
 - 4.2.3. Umowy koncernowe w prawie polskim po 13 października 2022 r. | 357
 - 4.3. Szkoda spółki dominującej a szkoda spółki zależnej | 363
5. Podsumowanie | 365

Rozdział VI

Pośrednie naruszenie praw i interesów – aspekty ubezpieczeniowe | 369

1. Wprowadzenie | 369
2. Charakter odpowiedzialności ubezpieczeniowej | 371
 - 2.1. Podstawa odpowiedzialności ubezpieczyciela | 371
 - 2.2. Konstrukcja *actio directa* | 374
 - 2.2.1. *Actio directa* – zarys instytucji | 374
 - 2.2.2. Prawo właściwe dla cywilnoprawnej odpowiedzialności za śmierć człowieka | 376
 - 2.2.2.1. Zagadnienie dopuszczalności i reżimu prawnego *actio directa* | 376
 - 2.2.2.2. Krzywda osób bliskich jako „szkoda pośrednia” w rozumieniu art. 4 ust. 1 rozporządzenia Rzym II | 380
3. Obowiązek informacyjny a pośrednie naruszenie praw i interesów osób trzecich | 385
 - 3.1. Obowiązki informacyjne | 385
 - 3.2. Problem odpowiedzialności za nienależyte wykonanie obowiązku informacyjnego | 387
4. Zakres odpowiedzialności ubezpieczeniowej | 390
 - 4.1. Pośrednie naruszenie sfery praw i interesów na gruncie Kodeksu cywilnego | 390

4.1.1.	Ubezpieczenia obowiązkowe	390
4.1.1.1.	Pojęcie „osoby trzeciej” w rozumieniu art. 822 § 1 k.c.	390
4.1.1.2.	Ubezpieczenie posiadaczy pojazdów mechanicznych	394
4.1.1.3.	Ubezpieczenie rolników z tytułu posiadania gospodarstwa rolnego	404
4.1.1.4.	Ubezpieczenie podmiotu wykonującego działalność leczniczą	407
4.1.2.	Ubezpieczenia dobrowolne	407
4.2.	Pośrednie naruszenie sfery praw i interesów a ubezpieczenie D&O	408
4.2.1.	Ubezpieczenie D&O	408
4.2.1.1.	Istota ubezpieczenia D&O	408
4.2.1.2.	Zakres podmiotowy ubezpieczenia D&O	410
4.2.1.3.	Zakres przedmiotowy ubezpieczenia D&O	412
4.2.1.3.1.	Klauzule w umowie ubezpieczenia D&O	412
4.2.1.3.2.	Wyłączenia w umowie ubezpieczenia D&O	414
5.	Odpowiedzialność Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego	415
5.1.	Zadania i cele działalności Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego	415
5.2.	Funkcje Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego	418
5.3.	Wyłączenie odpowiedzialności Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego	419
6.	Podsumowanie	420
Wnioski		423
Bibliografia		437
Summary		503

Wykaz ważniejszych skrótów

Źródła prawa

- ABGB – kodeks cywilny austriacki (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch)
- AktG – ustawa o spółkach akcyjnych (Aktiengesetz)
- BGB – kodeks cywilny niemiecki (Bürgerliches Gesetzbuch)
- CC – kodeks cywilny francuski (Code civil)
- k.c. – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r., poz. 1740)
- k.p.c. – ustawa z dnia 17 kwietnia 1964 roku kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2019 r. poz. 1460)
- k.r.o. – ustawa z dnia 25 lutego 1964 roku kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r., poz. 1359)
- k.s.h. – ustawa z dnia 15 września 2000 r. kodeks spółek handlowych (Dz.U. 2000 nr 94 poz. 1037)
- k.z. – Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. 1933 nr 82 poz. 598)
- TFUE – Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej z dnia 25 marca 1957 r. (Dz.Urz. UE C 326/47)
- u.d.u. – ustawa z dnia 15 grudnia 2017 r. o dystrybucji ubezpieczeń (Dz.U. 2017 poz. 2486)
- u.u.ob. – ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz.U. 2003 Nr 124 poz. 1152)

Sądy i Trybunały

- BGH – Bundesgerichtshof
- BVerfG – Bundesverfassungsgericht
- C. Cass. – Cour de cassation
- ETPCz – Europejski Trybunał Praw Człowieka
- NSA – Naczelny Sąd Administracyjny
- OLG – Oberlandesgericht

SA – sąd apelacyjny
SN – Sąd Najwyższy
SO – sąd okręgowy
SOKiK – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
TK – Trybunał Konstytucyjny
TSUE – Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
WSA – wojewódzki sąd administracyjny

Inne

D&O – ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej członków zarządu (Directors' and Officers' liability insurance)
KNF – Komisja Nadzoru Finansowego
PETL – Principles of European Tort Law
DCFR – Draft Common Frame of Reference
UFG – Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny

Doktryna kompensacji szkody zakłada, że naprawieniu podlega przede wszystkim szkoda doznana przez podmiot bezpośrednio poszkodowany. Tymczasem wypadki komunikacyjne czy błędy medyczne mogą wywoływać szkody majątkowe, jak i niemajątkowe również u osób, które nie są bezpośrednio poszkodowane. Kompleksowa ocena zagadnienia granic odpowiedzialności odszkodowawczej nie może pomijać osób bliskich zmarłego albo osób bliskich poszkodowanego, który doznał trwałego i ciężkiego uszkodzenia ciała albo rozstroju zdrowia.

Przesądzenie o celowości i pożądanym zakresie kompensacji osób pośrednio poszkodowanych nabiera znaczenia nie tylko w aspekcie skutków wspomnianych błędów medycznych czy wypadków komunikacyjnych, ale znajduje także zastosowanie w przypadku innych zdarzeń, mogących powodować pośrednie naruszenia sfery praw i interesów. Przykład stanowić może szkoda akcjonariusza poniesiona w sytuacji, gdy w wyniku wyrządzenia szkody spółce, wartość posiadanych przez niego akcji spadła. Innym przykładem mogłaby być szkoda klubu piłkarskiego, która powstała na skutek zawinionego kontuzjowania jednego z graczy tego klubu. Różnorodność zdarzeń będących źródłem szkody oraz szerokie możliwości zastosowania konstrukcji pośredniego naruszenia sfery praw i interesów, uzasadniają prowadzenie badań nie tylko w sferze regulacji k.c., ale również k.s.h.

Wzrost zainteresowania zagadnieniem pośredniego naruszenia sfery praw i interesów powinien skłaniać do pogłębionej refleksji nad charakterem prawnym tych rozwiązań, w których schemat kompensacji szkody wykracza poza klasyczną formułę odpowiedzialności odszkodowawczej. Mimo to, nakreślona powyżej, znajdująca coraz częstsze zastosowanie, a zarazem ewoluująca konstrukcja pośredniego naruszenia praw i interesów, nie doczekała się uregulowania o charakterze modelowym. Częstkowe interwencje ustawodawcy są podyktowane najczęściej potrzebą rozwiązania bieżących problemów

orzeczniczych. Nie sprzyja to utworzeniu jednolitej siatki pojęciowej, osadzonej w ramach konstrukcji pośredniego naruszenia sfery praw i interesów.

W efekcie poziom ochrony poszkodowanych (bezpośrednio i pośrednio) należy uznać za niesatysfakcjonujący. Obecny stan prawny jest również niezadawalający z perspektywy sprawcy oraz podmiotu udzielającego ochrony ubezpieczeniowej. Brak przewidywalnych i spójnych rozwiązań prawnych może zakłócać równowagę w obrocie gospodarczym i sprzyjać naruszeniom zasady równości. Temu zjawisku zdaje się nie przeciwdziałać ani prawodawca, ani przedstawiciele doktryny, posługując się różnorodną nomenklaturą („szkoda pośrednia”, „pośrednio poszkodowany”, „szkoda rykoszetowa”). Brak spójnej i kompletnej siatki pojęciowej przysparza trudności interpretacyjnych.

W tytule pracy posłużono się pojęciem „aspekty cywilnoprawne i ubezpieczeniowe”. Celem tego zabiegu było podkreślenie faktu, że omawiana problematyka wiąże się nie tylko z podstawą i charakterem roszczeń osób pośrednio poszkodowanych, ale ma istotny wpływ na ubezpieczenia w aspekcie normatywnym, a także z punktu widzenia praktyki rynkowej. W szczególności dotyczy to sytuacji, w których sprawca zawarł umowę ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej. Równolegle wzrost liczby roszczeń czyni uzasadnionym kompleksowe rozważenie zakresu podmiotowego i przedmiotowego ubezpieczeń dobrowolnych. Co za tym idzie, zaakceptowanie koncepcji pośredniego naruszenia sfery praw i interesów będzie miało wpływ na działalność ubezpieczeniową.

Dla przeprowadzenia analizy odpowiedzialności za pośrednie naruszenie sfery praw i interesów istotne jest zbadanie przepisów kodeksu cywilnego – zwłaszcza odnoszących się do ogólnej zasady odpowiedzialności (art. 415 k.c.), odpowiedzialności odszkodowawczej władzy publicznej (art. 417 i n. k.c.) oraz roszczeń z tytułu śmierci i uszczerbku na zdrowiu osoby bliskiej (art. 23 k.c., art. 448 k.c., art. 446 k.c. i art. 446² k.c.). Choć monografia nie ma charakteru prawnoporównawczego, udzielenie spójnych i dających się obronić odpowiedzi na pytania wyłaniające się z analizy tematu pracy, wymaga zastosowania szerszego tła badań w aspekcie prawnoporównawczym.

W kontekście prawnoporównawczym przedmiotem badań należy objąć z jednej strony współczesne regulacje, odnoszące się m.in. do rozumienia pośredniego naruszenia i pośrednio poszkodowanego oraz roszczeń przysługujących z tytułu śmierci albo uszczerbku na zdrowiu bezpośrednio poszkodowanego. Ponadto, należy dokonać analizy prawnoporównawczej zasady

odrębności spółek kapitałowych oraz grup spółek. Pośrednie naruszenie sfery praw i interesów stanowi wyzwanie dla wszystkich prawodawstw, w których przyjęto odpowiedzialność odszkodowawczą. Problem ten nie jest zatem ograniczony do porządku prawnego jednego kraju, lecz ma znaczenie uniwersalne dla prawa odpowiedzialności deliktowej. Okazuje się, że zarówno w Europie, jak i poza jej granicami, ustawodawcy i judykatura borykają się z odpowiedzialnością nawet na tak podstawowe pytanie, czy w ogóle możliwa i celowa jest kompensacja osób pośrednio poszkodowanych. Dokonując doboru aktualnych regulacji prawnych oraz przywołując przykłady orzecznictwa związanego z omawianą problematyką, za punkt wyjścia należy przyjąć obecny kształt rozwiązań w prawie niemieckim, francuskim, brytyjskim oraz amerykańskim. Wymienione porządki prawne reprezentują tradycję germańską, romańską i systemu *common law*, mające niebagatelne znaczenie (jako źródło inspiracji i wzorzec rozpoznawania) dla spraw, dotyczących odpowiedzialności cywilnoprawnej za pośrednie naruszenie praw i interesów. Oparcie badań komparatystycznych o system prawa niemieckiego znajduje swoje uzasadnienie w fakcie, że prawo niemieckie na przestrzeni lat stanowiło wzorzec legislacyjny dla polskiego prawodawcy w zakresie prawa cywilnego oraz regulacji prawa ubezpieczeniowego. Tym samym dorobek judykatury i nauki niemieckiej powinien stanowić punkt wyjścia i podstawę rozważań o kształcie normatywnym pośredniego naruszenia praw i interesów w rodzimym porządku prawnym. Prawo francuskie stanowi również podatny materiał badawczy z punktu widzenia celu niniejszej pracy ze względu na to, że odpowiedzialność z tytułu czynu niedozwolonego została oparta na klauzuli generalnej (art. 1382 CC). Te dwa systemy prawne są przedstawicielami dość rygorystycznego (niemiecki) oraz elastycznego (francuski) podejścia do problematyki pośredniego naruszenia sfery praw i interesów. Z kolei prawo brytyjskie i amerykańskie dostarcza licznych przykładów kazuistycznego rozpatrywania zagadnienia pośredniego naruszenia sfery praw i interesów. Pozostałe przykłady stanowią jedynie uzupełnienie badań porównawczych. Inspirujące są również konteksty, które podsuwa literatura obcojęzyczna, przy czym jako szczególnie istotne należy wskazać publikacje w języku niemieckim, związane z wieloma wątkami obecnymi w niniejszej pracy.

Zagadnienie pośredniego naruszenia sfery praw i interesów stanowi problematykę istotną nie tylko w kontekście teoretycznych rozważań prawnych i praktyki jurydycznej, ale także wymiaru ekonomicznego obowiązujących

rozwiązań. Wybór tematyki badawczej pracy związany jest przede wszystkim z nierozwiązanymi dotąd problemami teoretycznymi, które przekładają się na trudności w praktycznym stosowaniu konstrukcji pośredniego naruszenia sfery praw i interesów.

Pokłosiem tego jest nie tylko brak jednolitej linii orzeczniczej, ale nawet wydawanie orzeczeń o wzajemnie sprzecznej treści. W uchwale z 27 marca 2018 r. Sąd Najwyższy przyjął, że sąd może przyznać zadośćuczynienie za krzywdę osobom najbliższym poszkodowanego, który na skutek czynu niedozwolonego doznał ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu¹, podczas gdy w uchwale z 22 października 2019 r. uznano, że osobom bliskim poszkodowanego, który na skutek czynu niedozwolonego doznał ciężkiego i trwałego rozstroju zdrowia, nie przysługuje zadośćuczynienie pieniężne na podstawie art. 448 k.c.² Odpowiedzią na powyżej zarysowane wątpliwości jurysdykcyjne było uchwalenie przepisu art. 446² k.c.

Zagadnienie pośredniego naruszenia sfery praw i interesów wymaga poszukiwania równowagi pomiędzy dynamicznie zmieniającymi się potrzebami społeczeństwa i rozwojem gospodarczym a założeniami leżącymi u podstaw odpowiedzialności odszkodowawczej. Przejawem nadmiernego rozszerzenia granic kompensacji szkody jest bowiem uwzględnianie wykreowanych roszczeń. Z kolei podejmowane przez prawodawcę działania mają na celu zwalczanie negatywnych skutków istniejących regulacji, nie zaś usunięcie przyczyn.

W świetle dotychczasowej działalności legislacyjnej oraz dorobku orzecznictwa uzasadnione wydaje się skoncentrowanie na problematyce pośredniego naruszenia sfery praw i interesów rozumianej szeroko jako znajdującej zastosowanie nie tylko w prawie cywilnym, ale również prawie spółek. Podjęcie cząstkowych badań nie pozwoli na wypracowanie modelu ochrony pośrednio poszkodowanych.

Głównym celem pracy jest ustalenie, czy istnieje jeden model kompensowania pośredniego naruszenia praw i interesów. Z uwagi na przedmiot pracy, obejmujący rozważenie konstrukcji pośredniego naruszenia sfery praw i interesów na wielu płaszczyznach, prowadzona analiza miała na celu uwidocznienie najważniejszych mechanizmów kompensowania podmiotów pośrednio

¹ Uchwała SN z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 60/17, Legalis nr 1781927.

² Uchwała SN z dnia 22 października 2019 r., I NSNZP 2/19, Legalis nr 2236263.

poszkodowanych, które posłużą następnie do wypracowania modelu odpowiedzialności za pośrednie naruszenie sfery praw i interesów.

Po pierwsze, monografia zmierza do udzielenia odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób kształtowała się odpowiedzialność za pośrednie naruszenie sfery praw i interesów w prawie polskim oraz prawie niemieckim, francuskim, amerykańskim i brytyjskim. Po drugie, w monografii zostały podjęte starania, zmierzające do uzyskania odpowiedzi na pytanie, czym jest pośrednie naruszenie sfery praw i interesów. Po trzecie, podjęte zostały próby udzielenia odpowiedzi na pytanie o podstawę prawną dochodzenia roszczeń z tytułu pośredniego naruszenia praw i interesów w płaszczyźnie prawa cywilnego. Po czwarte, niniejsze rozważania zmierzają do sformułowania odpowiedzi na pytanie o podmiotowy i przedmiotowy zakres kompensacji pośredniego naruszenia sfery praw i interesów w płaszczyźnie prawa spółek handlowych. Wreszcie, rozważania zmierzają do udzielenia odpowiedzi na pytanie o zakres ochrony ubezpieczeniowej w sytuacji pośredniego naruszenia sfery praw i interesów.

Tak określone cele badawcze odpowiadają systematyce pracy. W pierwszym rozdziale omówiono zagadnienia związane z procesem kształtowania się pojęcia pośredniego naruszenia sfery praw i interesów. Posłużono się przy tym systemem prawa polskiego, jak również analizą niemieckiego, francuskiego porządku prawnego i *common law*.

W rozdziale drugim przeprowadzono rozważania w zakresie granic kompensacji szkody w ujęciu podmiotowym, przedmiotowym oraz strukturalnym oraz rozumienia pojęcia prawa podmiotowego, wolności i interesu. Omówiono jedno z kluczowych zagadnień, jaki jest znaczenie pojęcia „szkody pośredniej” i jej rodzajów oraz pośrednio poszkodowanego, w tym także w ramach *Principles of European Tort Law* oraz *Draft Common Frame of Reference*. Rozważono także pośrednie naruszenie sfery praw i interesów w kontekście bezprawności i zasady równości.

W rozdziale trzecim omówiono ogólną podstawę odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych tj. art. 415 k.c., w tym charakter prawny i przesłanki odpowiedzialności. Rozważono relację zachodzącą pomiędzy art. 415 k.c. a innymi normami, mogącymi stanowić podstawę do kompensowania szkody pośredniej. Omówiono zagadnienie odszkodowania za naruszenie reguł konkurencji. Rozważono, czy art. 415 k.c. może stanowić podstawę do dochodzenia roszczeń przez pośrednio poszkodowanych. W niniejszym rozdziale

omówiono ponadto odpowiedzialność odszkodowawczą władzy publicznej (art. 417 – art. 417² k.c.), jej zakres podmiotowy i przedmiotowy w kontekście pośredniego naruszenia praw i interesów.

W rozdziale czwartym przedstawiono roszczenia majątkowe i niemajątkowe z tytułu śmierci osoby bliskiej, rozważając zakres podmiotowy i przedmiotowy kompensacji szkody. Szczególną uwagę poświęcono problematyce zadośćuczynienia za śmierć osoby bliskiej, w tym charakterowi prawnemu roszczenia i osobom uprawnionym do dochodzenia jej naprawienia. W dalszej kolejności omówiono roszczenie o zadośćuczynienie z tytułu uszczerbku na zdrowiu osoby bliskiej w oparciu o art. 448 k.c. w zw. z art. 23 k.c. oraz w oparciu o art. 446² k.c. Oś rozważań została skoncentrowana wokół charakteru prawnego art. 446² k.c., przebiegu prac legislacyjnych nad przyjęciem przepisu oraz kręgu osób uprawnionych do dochodzenia roszczeń.

W rozdziale piątym przedstawiono zasadę prawnej odrębności spółek kapitałowych oraz problematykę jej pominięcia, w tym przede wszystkim koncepcję odpowiedzialności przebijającej. Omówiono również zakres podmiotowy i przedmiotowy kompensacji szkody doznanej przez udziałowca. Podjęto próbę wyjaśnienia, co należy rozumieć przez szkodę udziałowca, z uwzględnieniem zasady pełnej kompensacji szkody. Nie pominięto również problematyki szkody akcjonariusza jako przykładu pośredniego naruszenia sfery praw i interesów. W dalszej części rozdziału rozważono pośrednie naruszenie sfery praw i interesów w płaszczyźnie relacji pomiędzy spółką dominującą a zależną z uwzględnieniem pojęcia spółki dominującej, podmiotu zależnego oraz umów koncernowych.

W rozdziale szóstym rozważono pośrednie naruszenie sfery praw i interesów w płaszczyźnie ubezpieczeniowej. Przedstawiono charakter odpowiedzialności ubezpieczyciela oraz konstrukcję *actio directa*. Rozważono zakres kompensacji szkody w ubezpieczeniach obowiązkowych i dobrowolnych oraz przedstawiono ubezpieczenie D&O. Przedmiotem analizy w niniejszym rozdziale był również zakres kompensacji szkody przez Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny.

Wyjątkowe podziękowania składam Panu dr. hab. Mariuszowi Frasowi prof. UŚ za inspirujące rozmowy, które już od kilkunastu lat kształtują mnie jako naukowca. Ogromna wiedza, otwartość intelektualna i umiejętność stawiania trafnych pytań były dla mnie nieocenionym źródłem inspiracji. Dziękuję za wsparcie merytoryczne oraz pomoc przy tworzeniu koncepcji

i redagowaniu niniejszej publikacji. Jestem niezmiernie wdzięczna za dobre słowo, okazaną życzliwość, zaufanie oraz motywację, które towarzyszyły mi na każdym etapie prac.

Szczere słowa uznania kieruję również do dr. Krzysztofa Pacuły, którego cenne uwagi, wnikliwość i dbałość o precyzję argumentacji wniosły ogromny wkład w ostateczny kształt tej publikacji. Dziękuję za wsparcie i gotowość do dzielenia się doświadczeniem oraz za konstruktywne sugestie, które pozwoliły udoskonalić tekst.

Z całego serca dziękuję Pani prof. dr hab. Teresie Mróz oraz Panu dr. hab. prof. UAM Jakubowi Pokrzywniakowi, Recenzentom mojej rozprawy doktorskiej, na podstawie której powstała niniejsza monografia. Ich wnikliwe recenzje, cenne wskazówki i inspirujące uwagi pozwoliły mi spojrzeć na prowadzone badania z nowej perspektywy i znacząco przyczyniły się do rozwoju tej pracy.

Wyrazy wdzięczności kieruję również do Pani dr hab. prof. ALK Magdaleny Olczyk oraz Pani dr hab. prof. UEK Moniki Szaraniec, recenzentek wydawniczych niniejszej publikacji, za ich uważną lekturę, trafne spostrzeżenia i konstruktywne sugestie, które pomogły udoskonalić strukturę i argumentację tekstu.

Nie sposób pominąć także osób, które wspierały mnie nie tylko na gruncie naukowym, lecz także prywatnie. Z głębi serca dziękuję mojej Rodzinie i Przyjaciołom za nieustającą obecność i wyrozumiałość. Ich życzliwość oraz wsparcie stanowiły dla mnie nieocenione źródło motywacji.

Wszystkim wymienionym osobom pragnę wyrazić moją szczerą wdzięczność i uznanie. Bez ich zaangażowania, pomocy i inspiracji niniejsza publikacja nie mogłaby powstać w obecnym kształcie.

Liability for indirect violation of rights and interests

Summary

The subject of the monograph entitled *Liability for indirect violation of rights and interests. Civil law and insurance aspects* is to identify the principles and premises, as well as the scope, in which compensation for indirectly injured persons is legally and economically justified. Traffic accidents or medical injuries can lead to death or serious disability of those directly affected. The consequences of these events also affect those who are not directly affected, causing them both material damage (e.g. loss of income) and non-material damage (suffering caused by the loss of a loved one). This raises a legal dilemma as to whether indirectly injured persons should be entitled to compensation, in particular in the event of the loss of a loved one due to culpable or at least unlawful causing of their death or serious damage. The decision on the appropriateness and desirable scope of compensation for indirectly injured persons is also of particular importance in the case of other events that may cause indirect damage. Examples include damage to a football club as a result of the faulted injury of one of its players, or damage to shareholders whose shares have fallen in value as a result of damage caused to the company. Indirect violation of rights and interests is therefore part of the issue of liability for damages and its limits.

The issue of „indirect damage” is currently a challenge for all legislations that have adopted tort liability. This problem is therefore not limited to the legal system of a single country, but is of universal significance for tort law. It turns out that both in Europe and beyond, legislators and the judiciary are struggling to answer even such a basic question as whether it is possible and appropriate to compensate indirectly injured persons. For this reason, this monograph analyses the legal systems of Germany, France, the UK and the USA. These legal systems were chosen because they represent the three most important legal systems: the Germanic, Roman and common law models. The discussion will also cover Polish law, where in recent years both legislators and the judiciary, as well as legal scholars, have been struggling with the legal and economic justification for compensating indirectly injured persons.

The legislator should shape the system of compensation for indirectly injured persons in such a way that it remains consistent but also economically justified (economically effective). The current legal solutions are fragmentary, do not take economic conditions into account and are therefore not systemic in nature. Neither the legislator nor representatives of the doctrine seem to counteract this phenomenon, using a variety of terminology („indirect damage”, „indirectly injured party”, „ricochet damage”). As a result, the level of protection for victims (direct and indirect) must be considered unsatisfactory. The current legal situation is also unsatisfactory from the perspective of the perpetrator and the entity providing insurance cover. The lack of predictable and consistent legal solutions may disrupt the balance in economic transactions and encourage violations of the principle of equality. Meanwhile, the diversity of events that may cause indirect violation of rights and interests makes it necessary to establish the legal basis

for claims by indirectly injured parties and their scope. The scope of compensation for damage should not be presumed.

To this end, it is also necessary to assess the solutions applied to compensate for indirect damage in the context of positive economics and to attempt to formulate recommendations within the field of normative economics. At the same time, case law in many European countries is developing in the direction set by the general formula for redressing non-pecuniary damage caused by the violation of personal rights. The Principles of Tort Law (PETL) and the Draft Common Frame of Reference are also becoming an inspiration for legislators and courts.

The monograph presents a historical overview of indirect violation of rights and interests. It organises and proposes a conceptual framework for indirect violation of rights and interests, attempting to establish the conditions for recognising damage as secondary damage. The issue of indirect violation of rights and interests is considered in the context of the principle of equality. A comprehensive analysis of the issue of indirect violation of rights and interests is also carried out from the perspective of the regulations in the Civil Code and the Commercial Companies Code, attempting to identify a common denominator for the concept of indirect violation of rights and interests. This concept was also discussed from the perspective of insurance market. The result of the above considerations is the proposed concept of damage rationalization.

Redakcja i korekta redakcyjna
Marta Tomczok

Projekt okładki
Tomasz Tomczuk

Projekt makiety
Zofia Oslislo-Piekarska

Redakcja techniczna, skład DTP
Beata Klyta

Redaktor inicjujący
Paweł D. Radek

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.12.2026
Copyright © 2025 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzysyamy otwartej nauce. Od 1.01.2027 publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

<https://orcid.org/0000-0001-7951-2006>
Paleczna-Zgonina, Aneta
Odpowiedzialność za pośrednie naruszenie praw
i interesów : aspekty cywilnoprawne
i ubezpieczeniowe / Aneta Paleczna-Zgonina.
– Wydanie I. – Katowice : Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego, 2025

<https://doi.org/10.31261/PN.4323>
ISBN 978-83-226-4633-5
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4634-2
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Jordana 18, 40-043 Katowice
<https://wydawnictwo.us.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:
volumina.pl Sp. z o.o.
ul. Księcia Witolda 7-9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Ark. druk. 3175. Ark. wyd. 33,5. Papier offset 90 g. Złożono krojem
pisma **Maecenas** (autorstwa Michała Jarocińskiego). PN 4323. Cena 89,90 zł (w tym VAT).